

A. van den Bichelaer, *Het notariaat in stad en meijerij van 's-Hertogenbosch tijdens de late Middeleeuwen (1306-1531). Eenprosopografisch, diplomatisch en rechtshistorisch onderzoek* (Dissertatie Vrije universiteit Amsterdam 1998; Amsterdam: Thela Thesis, 1998, cd-rom + lvii + 530 blz., f99,50, ISBN 90 5170 466 6).

Met het verschijnen van deze studie behoort het laat-middeleeuwse notariaat in 's-Hertogenbosch en de daaromheen gelegen meijerij ongetwijfeld tot de best onderzochte onderdelen van de notariaatsgeschiedenis. Als beginpunt koos de auteur het jaar 1306, omdat in dit jaar te Helmond de eerste bewaard gebleven notariële akte in het gebied van de meijerij werd opgemaakt. Als eindpunt koos hij 1531, omdat Karel V in dat jaar een edict uitvaardigde, waardoor het notariaat onder de controle van de wereldlijke overheid kwam. De studie, waarop de auteur in 1998 promoveerde, omvat naast de gebruikelijke inleiding, waarin de auteur zijn vraagstelling presenteert, vier hoofdstukken. Het eerste daarvan heeft een algemeen inleidend karakter en handelt over het ontstaan en de ontwikkeling van het Latijnse notariaat in Europa en de Nederlanden. Aan het slot ervan wordt de opkomst van het notariaat in de stad 's-Hertogenbosch en de meijerij besproken. Het tweede hoofdstuk heeft betrekking op de personen die in dit gebied in de genoemde periode als notaris hebben gepraktiseerd en het derde op de vorm van de notariële akten, die daar in de genoemde periode zijn opgemaakt. Het vierde hoofdstuk handelt over de inhoud van de in de meijerij, inclusief Den Bosch, overgeleverde notariële akten, in totaal 2362. Na dit vierde hoofdstuk volgen de samenvatting en conclusie en een resumé. Twee indices, één van zaken en één van persoons- en plaatsnamen maken het de lezer gemakkelijk zijn weg in het boek te vinden. Bij het boek behoort een cd-rom met biografische aantekeningen en 'regesten van notariële akten'. Het was overigens voor de gebruikers van de cd-rom wel handig geweest als het zoekstelsel mede zo was ingericht, dat men bij het opzoeken van de gegevens van één van de 410 notarissen op de een of andere manier door het opgeven van diens naam rechtstreeks naar de levensbeschrijving van de gezochte gestuurd werd.

Zonder meer kan men stellen dat Van den Bichelaer geslaagd is in zijn opzet het notariaat in de genoemde streek tussen 1306 en 1531 in al zijn aspecten te beschrijven op basis van diepgaand onderzoek. Zo heeft hij voor het maken van de prosopografie in hoofdstuk 2 van ieder van de 410 notarissen zoveel mogelijk gegevens verzameld en voor elk van hen een levensbeschrijving opgesteld. Daarnaast heeft hij de genoemde 2362 akten doorgespit om de nodige conclusies te trekken ten aanzien van vorm en inhoud.

In het prosopografisch gedeelte komen zaken aan de orde als herkomst, benoeming (admissie), opleiding (studie) en carrière van de 410 Bossche en meijerijse notarissen, of misschien scherper gezegd, personen die bevoegd waren notariële akten te verlijden. Opvallend is namelijk dat de uitoefening van het notariaat voor deze 410 eigenlijk een nevenfunctie was. Zij waren in de eerste plaats bekleeder van een kerkelijke of wereldlijke functie en waren bijvoorbeeld kanunnik, kapelaan, deken, secretaris etcetera. Bij de prosopografische beschrijving wordt hiermee niet altijd rekening gehouden. Zo zegt Van den Bichelaer (127) dat van de 410 notarissen er 73 kanunnik waren van een kerk in Den Bosch of de meijerij. Dat is wel zo, maar misschien was het juister geweest te stellen dat van het x aantal kanunniken er 73 mede werkzaam waren als notaris. Het gaat dus eerder om een prosopografie van personen die als nevenfunctie notaris waren, wat hun hoofdfunctie ook was, dan van personen die in de eerste plaats notaris waren. De prosopografische beschrijving is gelardeerd met tabellen waarin allerlei gegevens over de mede als notaris werkzame personen numeriek en procentueel worden gepresenteerd. Wat de meerwaarde is van het aangeven van die percentages is overigens niet duidelijk. *Mutatis mutandis* geldt hetzelfde voor de tabellen in de hoofdstukken over de vorm en de inhoud van

de akten. Een enkele maal kan men zijn bedenkingen hebben bij een tabel, zoals bij tabel 29 (77). Het is aardig om te zien hoeveel van de onderzochten respectievelijk in Leuven, Keulen, Parijs, Heidelberg of mogelijk elders gestudeerd hebben, maar zonder het oprichtingsjaar van de betreffende universiteit erbij te hebben en in de wetenschap dat de universiteitsmatrikels soms incompleet zijn, zeggen de gegeven aantallen en percentages weinig.

Niet altijd is de schrijver correct, wanneer hij rechtshistorische gegevens navertelt of juridische zaken weergeeft. Bij de bewering dat de pausen (anders dan de middeleeuwse keizers) na 1160 op het punt van het notariaat diverse uitspraken deden, die als decretalen werden opgenomen in het *Corpus juris canonici* (53), vraagt men zich toch echt af of hij een juiste voorstelling heeft van de totstandkoming van dit werk, dat pas in de zestiende eeuw zijn definitieve vorm heeft gekregen. Ook is de bewering, dat men in Zuidwest-Europa (in de Middeleeuwen) officieel naar Romeins recht leefde (359), wel wat kort door de bocht.

Met name in hoofdstuk 4 glijdt de auteur bij het beschrijven van de inhoud van akten nog al eens uit wat betreft de juridische context. Soms gaat het daarbij om een nuance. Zo zegt hij (351), dat geestelijke instellingen ook wel 'instellingen van de dode hand' worden genoemd 'omdat ze eenmaal verworven onroerende goederen doorgaans niet meer uit handen gaven'. Op zichzelf is dat zo, maar de kern is, dat deze instellingen, in tegenstelling tot natuurlijke personen, niet konden sterven en dat er dus ook geen vererving van hun goederen op anderen meer plaatsvond. Soms is het ernstiger. Van den Bichelaer spreekt bijvoorbeeld steeds hardnekkig over 'stichting' (onder andere op pagina 424 en 447 en verder), waar het begrip 'fundatie' passender is, omdat de rechtsinstelling waar hij het over heeft, niet aan de juridische definitie van het begrip 'stichting' voldoet. Ook zijn de overeenkomsten die hij als 'arbeidscontracten' benoemt (436-437) geen arbeidscontracten, maar contracten van aanneming van werk, wat voor de positie van de contractanten toch wel uitmaakt. Hier verraadt zich een gebrek aan juridische scholing, zoals ook in het gebruik van het woord 'betalingsbelofte' voor schuldtekentenis (onder andere op pagina 356). Soms is ook gewoon niet duidelijk wat hij bedoelt. Hoe moet men bijvoorbeeld de waarschuwing van de testator Mathijs van Flederacker begrijpen, die bepaalde, dat zijn kinderen 'door middel van een oude zilveren Tournooise groot van hun erfdeel zouden worden beroofd', als zij hun moeder niet in ere hielden (401). Het zijn maar enkele grepen.

Dit alles neemt niet weg, dat Van den Bichelaer met deze studie een geweldige prestatie heeft verricht en een enorme bijdrage heeft geleverd aan de geschiedenis van het notariaat in de Nederlanden. Wel zou hij voor het brede publiek, dat hij ongetwijfeld beoogt te bereiken, de stof toegankelijker hebben gemaakt, als hij de vele in het Latijn gestelde aanhalingen uit akten en andere bronnen van een goede vertaling had voorzien. Maar dat terzijde.

B. S. Hempenius-van Dijk

G. Delmarcel, *Het Vlaamse wandtapijt van de 15de tot de 18de eeuw*, J. Robert, ed. (Tielt: Lannoo, 1999, 384 blz., f170,-, ISBN 90 209 2677 2).

Met deze wetenschappelijke synthese brengt Delmarcel een gefundeerd algemeen overzicht van de evolutie van een der belangrijkste kunstnijverheidstakken uit de Zuidelijke Nederlanden, waarvoor tot voor kort bij een groter publiek weinig interesse te bespeuren viel. Dit boek, dat geenszins een corpus van het Vlaamse wandtapijt beoogt te zijn, brengt door zijn aanlok-